SAVREMENA ETNOLOGIJA ILI ETNOGRAFIJA

OSVRT NA ČLANAK Š. KULIŠIĆA: »ANTIISTORIZAM FUNKCIONALNE ŠKOLE U ETNOLOGIJI«

1.

U »Pregledu«, sveska za oktobar 1955, koja je izišla iz štampe tek u januaru 1956, objavljen je, na str. 210—215, moj članak pod naslovom Etnološki (etnografski) rad u Bosni i Hercegovini. U tom članku dao sam, u najopštijim crtama i na način pristupačan i nestručnim čitaocima, pregled i ocenu dosadašnjeg etnološkog ili etnografskog rada na tlu Bosne i Hercegovine i izneo neke svoje misli o tome kako i radi čega bi trebalo vršiti dalja etnološka (etnografska) proučavanja. Taj moj članak dao je povoda da drug Špiro Kulišić napiše, po sadržini i načinu, neobičan osvrt i da ga objavi u »Pregledu« za novembar i decembar 1955 godine, pod naslovom Antiistorizam funkcionalne škole u etnologiji (str. 296—302). Kao što se već iz tog naslova vidi, Kulišić je ušao u širu problematiku. On se nije mnogo ni bavio pitanjima koja sam ja pokrenuo u svom članku.

Moj članak je objavljen u časopisu u kom se često vode naučne i stručne diskusije i ja sam bio spreman na diskusiju, pa i želeo je, utoliko pre što u našoj etnologiji, osobito srpskoj, vlada prilična učmalost: ide se uglavnom utrvenim putevima, putevima skupljanja građe i pisanja kompilacija, a javna diskusija i kritika se izbegavaju: ukoliko ima kritike i polemike, ona se često vodi na način koji nema mnogo zajedničkog sa naukom i kulturom. Koliko treba da se pozdravi inicijativa Š. Kulišića, koji u svom članku tretira neke teoriske probleme, toliko je za žaljenje način na koji je on to učinio. Ipak ću se osvrnuti na taj članak druga Š. Kulišića, koji je pisan sa velikim pretenzijama na poznavanje opšte naučne i posebno etnološke problematike kao i na poznavanje istoriskog materijalizma. Glavne pak osobine tog članka su da njegov autor sam nije dovoljno obavešten o stvarima o kojima piše veoma autoritativno, da pada u protivrečja i da, očigledno, računa s neobaveštenošću čitalaca. Pored toga, drug Kulišić je sasvim netačno pretstavio neke moje misli iz pomenutog mog članka i drugih mojih radova i dao im smisao koji one nemaju i ne mogu da imaju. On, uopšte, ili nije pažljivo čitao moj članak ili je bilo nešto drugo po sredi.

Sasvim je obična stvar da ljudi koji se bave naukom imaju različita mišljenja o nekoj pojavi ili problemu, čak i kad inače polaze s istih osnovnih gledišta. To je osobito često u oblasti društvenih nauka, ali je često i u oblasti prirodnjačkih nauka. Razlike u mišljenjima i diskusije o tim razlikama su neophodan uslov za rešenje problema i razvitak nauke. Da bi takva diskusija bila zaista korisna, ona treba da bude načelna, stručna, objektivna i kulturna. Nedostaje li neki od tih uslova, naučna diskusija prestaje da to bude i njeni argumenti gube od svoje vrednosti. To se desilo i drugu Š. Kulišiću.

2.

Drug Kulišić me je kritikovao čak što upotrebljavam izraz »savremena etnologija«, pa je to propratio osobitim razmatranjima i zaključcima, dajući jedan sasvim drukčiji smisao pridevu »savremen« nego što ga on obično ima u srpskom narodnom i književnom jeziku. Savremeno je sve ono što postoji ili živi u vreme u kome mi živimo. Postoji i savremena etnologija, kao što postoji i savremena biologija, matematika, književnost itd. Kad je reč o savremenoj nauci, to nikako ne znači da se mora da radi ili kao da ja želim da stvar tako pretstavim, kao što mi imputira Š. Kulišić, »o jednoj jedinstvenoj nauci, istih teoriskih shvatanja i metoda« (»Pregled« 1955, str. 300). Kao i u drugim savremenim naukama, i u savremenoj etnologiji postoje razni pravci ili škole, pa ih ima ili ih je bilo sve do naših dana i u sovjetskoj etnografiji. Druga je stvar da li je neka škola ili pravac napredan ili ne. I Kulišićev uzor, prof. Potehin, upotrebljava reč »savremen« u tom njenom vremenskom značenju: »savremena buržoaska etnografija«, »savremena idealistička filosofija«, »savremena buržoaska sociologija« (»Sovjetskaja etnografija« 1948, 3, 33-34).

Mnogo reči utrošio je Š. Kulišić i na razmatranja o »pravoj nauci«, vezujući taj moj izraz sa »savremenom etnologijom«, pa zaključujući da ja smatram pravom etnologijom samo školu kulturnih krugova ili funk-

[illegible] školu (str. 300)? [illegible] govoriti o nazadovanju [illegible] u regionalnoj etnologiji ili etnografiji, [illegible] u narodnoj (opštoj etnologiji). [illegible] u svom članku je [illegible] da se [illegible] u nauci o našem narodu, koja je tek u toku poslednjih decenija postala prava nauka [illegible] da nije samo skupljanje građe i kompilacija i da je [illegible] primenjivanja [illegible] drugom svetu.

Smatram za neumesne Kulišićeve zamerke što u svom članku nisam analizirao istorisku uslovljenost u razvitku etnološke nauke ind. Ja nisam pisao o razvitku opšte etnologije nego samo o etnološkom radu u Bosni i Hercegovini! (A pre nekoliko godina predlagao sam drugu S. Kulišiću da zajednički damo jednu takvu analizu istorije etnologije kod Južnih Slovena.)

3.

Drug Kulišić je znatan deo svog članka posvetio prikazivanju **funkcionalne škole u etnologiji**, koju smatra veoma nazadnom. Mene je proglasio pretstavnikom te škole. A onda: zaključci se nameću sami od sebe.

Kao i u svakoj nauci, tako i u etnologiji ima više pravaca ili škola. Glavni su pravci u savremenoj etnologiji: istorizam, evolucionizam, funkcionalizam, psihologizam i škola kulturnih krugova.

Kad neko hoće da poznaje učenje ili stav neke škole i da daje svoj sud o njemu, on i sam treba da dobro poznaje tu školu ili pravac, a to može postići samo obaveštavanjem iz prve ruke, iz dela osnivača i pretstavnika odnosne škole. Drug Kulišić ne čini tako. Glavni osnov Kulišiću za poznavanje funkcionalne škole u etnologiji je jedan članak I. I. Pačehina[1], pa od njega preuzima i kritiku te škole, mada oseća da kod Pačehina ima »izvesne šematičnosti (danak ždanovsko-staljinskom dogmatizmu)«. A evo koliko je Pačehinova kritika »dokumentovana i u osnovi pravilna«, kako kaže Kulišić (str. 298):

Pačehin je velik deo svog članka posvetio izlaganju filozofskih i političkih pogleda feldmaršala S. Smatsa, poznatog nekadašnjeg pretsednika vlade Južnoafričke Unije. Pačehin veli da se osnivačem funkcionalne škole opravdano smatra prof. Bronislav Malinovski, ali da se u isti red s Malinovskim treba da stavi i feldmaršal Smats: njemu pripada filozofsko i političko zasnivanje (»obosnovanie«) funkcionalne škole.[2]) Nisam čitao dela feldmaršala Smatsa, kao što ih sigurno nije čitao ni drug Kulišić, koji ne zna engleski. Međutim, oslanjajući se na bibliografske podatke koje navodi Pačehin, a koje i Kulišić jednostavno preuzima (napr., kad na str. 298 kaže: »U svojoj osnovi funkcionalna škola se oslanja na filozofiju S. Smatsa (Holism and Evolution, London, 1926) ...« filozofske poglede feldmaršal Smats je izložio [illegible] tek 1926 i posle, u jednoj knjizi (Holism and Evolution) 1936. Izlazi kako je funkcionalna škola mnogo mlađa nego škola kulturnih krugova. Kulišić sam veli da je prof. Malinovski objavio svoje prvo značajnije delo — The Family among the Australian Aborigines — 1913 i da je 1927 stupio na katedru etnologije na Univerzitetu u Londonu (str. 300). Dakle, Malinovski se javlja kao funkcionalista 1913, a u osnovi njegova rada treba da su filozofski pogledi S. Smatsa objavljeni 1926 odnosno 1936! A prof. Malinovski je do svog dolaska na London School of Economics već bio objavio čitav niz dela, koja su mu donela reputaciju velikog naučnika. Međutim, ni B. Malinovski nije sam osnivač funkcionalizma. Istaknut pretstavnik tog pravca postao je, idući sasvim samostalno i nezavisno jedan od drugog, Nemac Rihard Turnvald (1869—1954; uzgred: svoju naučnu karijeru je počeo u Sarajevu krajem 19 veka). Pretstavnikom tog pravca u Francuskoj smatra se pok. Marsel Mos (Marcel Mauss). Neki smatraju pretstavnikom tog pravca i sada već pokojnog prof. A. R. Redklif-Brauna (A. R. Radcliffe-Brown), rodom Engleza, profesora na raznim univerzitetima, koji je predmet osobite kritike kako sa strane I. I. Pačehina tako i sa strane S. Kulišića. Kulišić je pročitao jednu raspravu prof. Redklif-Brauna, objavljenu na francuskom. (Uzgred: Kulišić tog pisca u tekstu naziva Radcliffe Brown ili R. Brown, a njegovo je prezime Radcliffe-Brown).

Da bi prikazao »funkcionalnu školu«, Kulišić je uzeo kao pretstavnika te škole i Nemca H. F. K. Gintera (Hans F. K. Günther). Kakav je pretstavnik te škole prof. Redklif-Braun, pokazaću malo docnije. Međutim, Hans Ginter, iako je napisao jednu knjigu o braku, ne može se smatrati pretstavnikom te škole: Ginter je po svojoj struci fizički antropolog i veoma poznat nemački rasista. Zašto je tu ubačen Ginter?

Nisam čitao ni jedno značajnije delo prof. Redklif-Brauna, kao ni mnoga dela drugih funkcionalista u čije me društvo uvršta Kulišić, pa nisam u mogućnosti da proveravam tačnost citata kod I. I. Pačehina i S. Kulišića, što bi, kako se vidi već iz ovih konstatacija, bilo potrebno. Primećujem samo da obojica rado operišu citatima vađenim iz konteksta; Kulišić to svakako čini iz principa, jer on nalazi da za pojedine etnološke činjenice — pa onda i za misli u tuđim delima — kontekst nije od značaja.

Čitaoci se mogu s pravom da upitaju kako to da ja ne poznajem sva dela iz etnološke literature. Odgovoriću vrlo jednostavno: 1) ja se bavim, zasada, samo srpskom, južnoslovenskom i balkanskom etnologijom, pa nemam ni mnogo interesa ni mnogo vremena da pratim celokupnu etnološku literaturu, i 2) nisam u mogućnosti ni da dođem do mnogih od tih dela.

[1]) И. И. Потехин: Функционалная школа в этнографии на службе британского империализма. Советская этнография 1948, 1, 33—48.

[2]) Исто, стр. 38.

Posle mojih konstatacija o tome kako su J. I. Pačehin i S. Kulišić govorili o funkcionalnoj školi, ne bih imao naročite potrebe da više govorim o tome. Ja uopšte ni razloga ni potrebe da branim tu školu. Ipak, radi pravilnijeg obaveštenja čitalaca o tom pravcu u etnologiji i radi ilustracije kako i koliko je S. Kulišić obavešten o stanju te škole u naše vreme, iznosim još nekoliko napomena.

Pačehin, a uglavnom po njemu i Kulišić, prikazuje opširno učenje maršala S. Smatsa, a od etnologa Pačehin je uzeo uglavnom samo B. Malinovskog i A. R. Redklif-Brauna. Imao sam prilike da čitam razna dela američkih i engleskih etnologa, osobito dela i članke u kojima se govori o istoriji i razvitku etnološke nauke. Karakteristično je da nigde nisam našao — možda samo slučajno — da se iko od njih ma u čemu poziva na S. Smatsa: niti kao na pisca čiji su pogledi poslužili kao filozofska podloga funkcionalnoj školi, niti da se pojedinačno koji od pretstavnika te škole inspirisao idejama samoga S. Smatsa ili se na njih osvrtao. Svakako da je glavni razlog tome taj što je funkcionalna škola ne samo postojala, već bila i dobro izgrađena i afirmisana i pre nego što je Smats izneo svoje poglede.

Ne samo Pačehin, nego i razni pisci u SAD i Engleskoj smatraju prof. Redklif-Brauna pretstavnikom funkcionalne škole. Pačehin samo ističe kako se Malinovski otvoreno odriče od istorizma, a Redklif-Braun da maskira to svoje odricanje.[3]) Prof. Redklif-Braun, ako bi i bio funkcionalist, ne bi imao razloga da se brani od toga, jer to nimalo ne utiče na njegov položaj. Ali, on lično sebe ne smatra pretstavnikom tog pravca i u jednom članku (a to je činio i ranije) ograđuje se od toga što su ga neki nazivali funkcionalistom, a on je »antifunkcionalist«. On opširnije govori u tom članku o funkcionalizmu, kako ga je propovedao Malinovski, koji je i dao to ime. Navodi i definiciju funkcionalizma kako ju je dao Malinovski: »To je teorija ili doktrina da se svaka kulturna pojava kod ma kog negdašnjeg ili sadašnjeg naroda objašnjava pomoću sedam bioloških potreba individualnih ljudskih bića«. Redklif-Braun odbija u potpunosti tu teoriju.[4]) Svakako da prof. Redklif-Braun nešto zna o funkcionalizmu i o svom mestu u nauci; on, međutim, koliko mi je poznato, nije protestovao što R. Loui smatra da je najbolje ubrajati ga u dirkemovce, čiji uticaj na sebe priznaje i sam Redklif-Braun.[5]) Tako ga uglavnom smatra i R. Fers.[6]) I sami kritičari funkcionalizma nalaze da su velike razlike između pojedinih pretstavnika tog pravca u etnologiji. A ima mnogo nesporazuma baš zbog termina »funkcija«, koji i u etnologiji ima razna značenja.

Navešću sada i definiciju funkcionalizma koju je dao B. Malinovski, našavši je na drugo mesto. Profesor R. Fers, sada već vrlo čuveni engleski socijalni etnolog, učenik B. Malinovskog i njegov naslednik na katedri etnologije na Londonskom ekonomskom fakultetu (London School of Economics), objavio je nedavno članak s osvrtom na stanje u socijalnoj etnologiji 1952—1954, u kom opširno govori o pojmu »funkcije« u socijalnoj etnologiji. Neće biti na odmet da iznesem ukratko šta je on rekao o tom pojmu. Termin »funkcija« u etnologiji, i uopšte u nauci, ima dva glavna značenja ili grupe značenja. Jedno je odnos međuzavisnosti. U tom značenju pojam je u vezi s matematičkim pojmom funkcije. Drugo značenje »funkcije« u etnologiji je usmereno prema danim ciljevima. Za Malinovskog, kao i za mnoge druge poznije pisce, ti su ciljevi bili dvojni: jednu komponentu čine potrebe pojedinca, a drugu potrebe društva i »kulture«.[6]) Očigledno je da se svaki pisac koji govori o »funkciji« ne može smatrati funkcionalistom i pripadnikom škole, čijim se osnivačem smatra B. Malinovski, ali kritičari obično ne vode dovoljno računa o tome, pa ni Kulišić. Neću ni ja u ovom osvrtu raščlanjivati funkcionalizam, koji se stvarno primenjuje samo u tzv. socijalnoj etnologiji, niti ću analizirati u kojoj je meri i kakav je funkcionalist pojedini pisac.

Treba da napomenem da je funkcionalizam imao svojih prethodnika. U Americi se začetnikom funkcionalne metode u etnologiji smatra Franc Boas, koji je već 1887 udarao po praksi kustosa u muzejima da prave sinoptičke izložbe, jer da se, ako je neki predmet izdvojen, ne može razumeti njegovo značenje.[7]) E. B. Tajlor (1832—1917), jedan od osnivača etnologije i najznatniji pretstavnik evolucionizma u etnologiji, uvek je isticao potrebu da se izučava funkcija svake ustanove unutar njene sopstvene kulture pre nego se uklopi u razvojnu shemu.[8]) Nagoveštaji funkcionalne metode u etnološkom proučavanju, kao i primene etnologije u kolonijalnoj politici, nalaze se u spisima R. Turnvalda, objavljenim 1910—1912, dakle pre Malinovskog i S. Smatsa.[10]) Funkcionalističkog gledanja ima i kod drugih pretstavnika evolucionizma, pa i istorizma: ima ga i kod sovjetskih etnologa, pa ga ima i kod našeg S. Kulišića. Nije onda ništa neobično što ga ima i kod M. Filipovića.

B. Malinovski je bio prirodnjak po svojoj prethodnoj spremi, i otuda njegovo više fiziološko posmatranje etničkih zajednica i kultura i zanemarivanje istoriskog posmatranja; on je posmatrao savremeno stanje kod plemena koja je proučavao. Zbog toga su ga kritikovali ne samo pretstavnici drugih pravaca u etnologiji, nego su i mnogi etno-

---

3) Isto, str. 47.

4) A. R. Radcliffe-Brown: Functionalism: a Protest. American Anthropologist, Vol. 51 (1949) [illegible]

5) R. Lowie: The History of Ethnological Theory, Farrar & Rinehart, Inc., New York 1937 [illegible] i d.

6) R. Firth: Function. Yearbook of Anthropology 1955, (Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research, Inc., New York 1955) [illegible]

7) Boas, [illegible]

8) R. Lowie: isto [illegible] i d.

9) T. K. Penniman: A Hundred Years of Anthropology (Duckworth, London 1952) [illegible]

10) Zeitschrift für Anthropologie und Völkerforschung, N. F. XXIV [illegible]

logi, koji se inače služe funkcionalnom metodom, zauzeli drukčiji stav prema istorizmu, pa se javljaju mišljenja čak da funkcionalizam i istorizam nisu međusobno u suprotnosti nego da se dopunjuju. Da ne pominjem šta o tome misle drugi etnolozi, navešću samo kako na to gleda poznati etnolog L. Vajt (L. A. White), za koga ni S. Kulišić ne bi mogao reći da nije »savremen« odnosno napredan. Taj naučnik, koji se ističe svojim radovima u oblasti teorije kulture a koji je inače veliki pristalica L. Morgana, iznosi da su u kulturi tri različita procesa i da stoga moraju biti tri odgovarajuća tipa tumačenja. Ti procesi i tumačenja su: 1) vremenski proces, hronološko ređanje pojedinih događaja, što proučava istorija; 2) formalni proces, koji pretstavlja fenomene u njihovim ne-vremenskim, strukturalnim i funkcionalnim aspektima, što je predmet studija kulturne strukture i funkcije, i 3) temporalno-formalni proces, koji pretstavlja fenomene kao temporalnu posledicu oblika, a njegovo proučavanje je evolucionizam. Ističe se da su istoriski i evolucioni proces vremenski po karakteru, ali da su različiti po suštini i da greše naučnici koji ih ne razlikuju. Do identifikovanja tih procesa da je došlo tek od 1890 godine (F. Boas, A. R. Redkliff-Braun), a da su pre toga etnolozi slobodno upotrebljavali sva tri tipa interpretacije, tj. istoriju, evolucionizam i funkcionalizam; F. Boas je poveo borbu protiv evolucionizma. Navodi se kako je i L. Morgan, iako u početku zainteresovan više za proces evolucije priznavao i istoriski proces u difuziji kulture i interesovao se za nevremenske formalno-funkcionalne aspekte kulture: Morganov spis Houses and House Life odiše funkcionalizmom*). U daljim izlaganjima Vajt objašnjava pomenuta tri procesa i utvrđuje sličnosti i razlike među njima. Najznačajnije je što on nalazi da se svaki događaj može posmatrati sa evolucionističkog, istoriskog i funkcionalnog gledišta. Kao osobit primer uzima proučavanje pisma. Istoričar će kazati da je taj i taj narod u to i to vreme imao tu i tu vrstu pisma. Evolucionista zanima kako je postao alfabet iz hijeroglifskih znakova a oni iz slikovnog pisma, da li su se u čitavom Svetu pisma razvijala na isti način, itd., funkcionalista ne interesuje ni proces razvitka ni istorija njegova nego ga on posmatra sa gledišta strukture i funkcije sistema pisanja i odnos tog sistema prema drugim aspektima kulture kao što su socijalna organizacija, oblici umetnosti, tehnologija, itd. Ističe da se i pojedine kulturne pojave (kao i biološke i dr.) mogu posmatrati sa tri različita gledišta i da su društvene nauke u tom pogledu jednake s ostalim naukama. Iako on lično smatra da je evolucionističko tumačenje temeljitije, ipak to ne znači, kako on veli, da je takvo tumačenje »važnije«: etnologija (»kulturna antropologija«) treba sva tri metoda, a sve zavisi od namere i cilja pojedinog naučnika. Sva tri načina su bitna. I, sve su nauke išle po ta tri puta.[10])

Sa svoje strane mogao bih, ovom prilikom, dodati da je Vajt time dao objašnjenje što je često teško odrediti kojoj »školi« pripada neki naučnik i što pojedinog naučnika vezuju za razne pravce, jer se u svom radu služio tim raznim metodima prilaženja.

Najzad, i jedan drugi veoma napredni naučnik, Englez Gordon Čajld, koji otvoreno ispoveda marksizam, smatra da je funkcionalizam kao metod besprekoran: to je preduslov za svaku dalju klasifikaciju kultura (= etničkih grupa), ali da etnologija ne sme tu da stane, jer ona nema samo da opisuje ili da bude savetnik kolonijalnoj upravi. [...] treba vršiti poređenja ustanova i čitavih društava (society) kakvi su danas s onim kako je bilo u prošlosti i da, stoga, etnologija treba da traži pomoć istorije ili arheologije. Čajld se zalaže za savez arheologije i etnologije, koji će izmiriti funkcionalizam, difuzionizam i evolucionizam.[11])

4.

I. Pačehin, kao ni drugi sovjetski kritičari funkcionalizma, nije se ni oborio toliko na funkcionalnu školu zbog njenih teoriskih i metodoloških postavaka, među kojima svakako da ima stvari koje nisu za jednostavno odbacivanje, da se, naprimer, ne treba zadovoljavati fragmentarnim i nestručnim saopštenjima raznih misionara, putnika itd. nego da treba da stručno dobro obrazovani etnolozi vrše neposredna promatranja u jednom plemenu ili etničkoj grupi, i to duže vremena, koju godinu, itd.,[11a]) što je sve ustvari priprema za izgrađivanje etnološke teorije i bolje poznavanje etničkih prilika u Svetu. S te strane nesumnjivo da dela B. Malinovskog, R. Firsa, I. I. Ivens-Pričarda i drugih pretstavnika funkcionalističkog prav[...]

---

*) Baš tu raspravu L. Morgana smatra klasičnim delom i prof. S. P. Tolstov, šef katedre za etnologiju na Moskovskom univerzitetu: »proučavanje kuće u vezi s privredom i društvenim uređenjem je put kojim je u svoje vreme krenuo L. Morgan u svom klasičnom delu »Kuća i domaći život američkih Indijanaca«.« [illegible]

С. П. Толстов: Советская школа в этнографии, Советская этнография 1947, [illegible]

10) Leslie A. White: History, Evolutionism and Functionalism. Three Types of Interpretation of Culture. Southwestern Journal of Anthropology, [illegible] (1945) 221—248.

11) V. Gordon Childe: Archaeology and Anthropology. Southwestern Journal of Anthropology, Vol. 2 (1946) 243—251.

11a) Prof. B. Đurđev, koji je dobro upućen u [illegible] teoriju o društvenim naukama, smatra, [illegible] »Pregled« 1954, br. 1, str. [illegible] sociologiju, ukoliko je ima kod nas.

posebno njihove monografije o pojedinim plemenima koje su oni pisali živeći godinama u tim plemenima, predstavljaju ogromnu dobit za etnološku nauku. Pačehin se obrušio na funkcionalnu školu poglavito stoga što je navodno iz nje izišla tzv. primenjena etnologija, koja služi kolonijalnim vlastima da bi se u kolonijama pomoću tzv. posredne uprave, koju zagovaraju etnolozi funkcionalisti, održale arhaične ustanove, običaji i ideologije. Da se je čak iz potrebe kolonijalne uprave i rodila funkcionalna etnologija.[12] Nisam u mogućnosti da proveravam koliko su tačna takva tvrđenja, jer ne raspolažem starijom literaturom. Ali, nema nauke koja nema primene u životu ili bar ne teži za tim da bude primenjena i od koristi društvu. Tako je i s etnologijom. Štaviše, iskorišćavanje činjenica koje danas smatramo etnološkim starije je i od same etnologije kao nauke, napr. u medicini i tehnici i dr., pa su i principi »primenjene etnologije« primenjivani i u prošlosti, napr. u širenju hrišćanstva upotrebom jezika i ljudi iz sredine u koju se ono uvodi i koncesijama narodnoj religiji, itd. »Primenjena etnologija« kao neka nauka stvarno i ne postoji, ali postoji primena etnologije, i to ne samo u kolonijama, nego i u drugim, slobodnim, zemljama. Ne može biti kriva nauka, ako je neko zloupotrebljava. Nije kriv A. Nobel, koji je pronašao dinamit, što je taj pronalazak mesto samo za dobrobit čovečanstva, upotrebljen najpre i tako obilato u svrhe razaranja i uništavanja čovečanstva. Nisu krivi ni naučnici koji su pronašli način oslobađanja atomske energije što je taj pronalazak najpre iskorišćen za proizvodnju atomskih bombi i za razaranja kakvih nije bilo u istoriji.

I. Pačehinu se može i oprostiti: on je pisao u vreme Staljinovih naredaba, pa je mogao (i morao) da piše kako je pisao, tj. da ne uzima u obzir sve činjenica, pa ni činjenicu da se u samom SSSR uveliko primenjuje etnologija u radu na podizanju zaostalih naroda. Razume se, tu se radi o tome da bi se ti narodi oslobodili svoje zaostalosti, a u tom radu etnolozi odnosno etnografi mogu mnogo da pomognu.

Docnije, 1954, sam Pačehin je izneo šta se u tom pravcu radi u SSSR: u periodu izgradnje mnogonacionalne sovjetske države jasno se ocrtala druga karakteristična osobina sovjetske etnografije, naime njena veza sa problemima socijalističkog preobražaja kulture i života naroda SSSR, radi čega su morala da se izvrše temeljna proučavanja etničkog sastava stanovništva i posebnih nacionalnih obeležja njihovih kultura.[13] I sam prof. Tolstov izneo je da se i sovjetska etnografija, iako na teoretski sasvim suprotnim pozicijama u savremenoj buržoaskoj etnografiji razvijala i da se razvija takođe u znaku »praktičnih zadataka«. Ti zadaci nisu u kolonijalnom porobljavanju i konzervaciji njihovog uređenja, nego da se pomogne sovjetskoj državi i partiji u izgradnji novog socijalističkog društva, podizanju zaostalih naroda, itd.[14]

Iako se u SSSR odlučno protive funkcionalizmu, oni, ipak, primenjuju etnologiju, i to baš u nastojanju da olakšaju uređenje i prelaz zaostalih naroda u socijalizam.

Ima jedno široko polje na kom se počela da primenjuje baš pomoć »funkcionalne etnologije«, i to i uz saradnju zemalja narodne demokratije, bar nekih. Naime, ne znam kakvo je učešće SSSR u tome, ali znam da Poljska učestvuje, jer poljski etnolog J. Obrembski ima neku ulogu u tome. Radi se o pomoći etnologije u radu Organizacije Ujedinjenih nacija na podizanju zaostalih naroda, na njihovu oslobađanju od ekonomske bede i kulturne zaostalosti, što treba da dovede i do njihove potpune političke nezavisnosti. S druge strane, i SAD koriste pomoć etnologa u radu na podizanju zemalja u Aziji, na Srednjem Istoku i u Africi kojima one ukazuju tehničku i ekonomsku pomoć. O ulozi etnologa u tom radu već su objavljeni neki izveštaji.[15]

Od interesa je kako u tom pogledu stojimo mi u Jugoslaviji. Smatram da je velik greh i šteta što u nedavnoj prošlosti nisu traženi i korišćeni saveti etnologa u raznim akcijama, napr. u unutrašnjoj kolonizaciji, jer bi se izbegle mnoge žrtve u ljudskim životima i materijalnim dobrima. Rad na narodnom prosvećivanju, suzbijanju praznoverja imao bi mnogo više uspeha da se traži pomoć etnologa. S druge strane, čitav je niz akcija u kojima se već koriste ili traže etnolozi da pomognu svojim poznavanjem narodnog života i savetima. Čak se osnivaju i naročite ustanove koje rade na način, za koji će Kulišić reći da nije funkcionalistički, jer se ne radi ni o čijem kolonijalnom porobljavanju, iako se u principu radi o istoj stvari, o primeni etnologije u rešavanju praktičnih problema. Evo neki primeri: U Beogradu postoji Institut za proučavanje ishrane, koji se bavi proučavanjem stanja ishrane a radi iznalaženja načina kako da se popravi ishrana na selu, što se može učiniti samo pošto se upozna sadašnje stanje; Institut sarađuje i s etnolozima i već duže vremena traži načina da u svoj sastav dobije iskusna etnologa. Postoji u Beogradu i Institut za higijensko prosvećivanje, koji radi slično i koji ima i svog etnologa. I u Beogradu i u Sarajevu stvorene su organizacije koje proučavaju seosku kuću da bi iznašle način kako da poprave stanbene prilike u selu; oni u Beogradu tesno sarađuju s Etnografskim institutom SAN.

---

12) И. Потехин: нав. рад [illegible] и д.

13) I. Potekhin and M. Levin: Soviet Ethnography. Yearbook of Anthropology [illegible] (Wenner-Gren Foundation... New York [illegible]) [illegible]. — Članak preštampan iz kanadskog časopisa Exploration, br. [illegible], August 1954, str. [illegible].

14) С. П. Толстов: нав. рад [illegible].

15) Alfred Métraux: Applied Anthropology in Government: United Nations. A. L. Kroeber: Anthropology Today (Chicago [illegible]) [illegible]. Gordon Macgregor: Anthropology in Government: United States. Yearbook of Anthropology [illegible] (Wenner-Gren Foundation... New York [illegible]) [illegible] i d.

[illegible] spada u red razvijenih [illegible] pojam, i nas [illegible] je u razvitku [illegible] obaveštavanja, ali [illegible] Nemam [illegible] eksperimentima za [illegible] reći [illegible] u vezi sa [illegible] i kulturno unapređenje [illegible] pri-[illegible] u [illegible] se vrše etno-[illegible] projekta OUN u [illegible] proučavanja u [illegible] koje je [illegible] u tu [illegible] Parlamentu, koje je [illegible] da se takvi [illegible]. Bilo je predviđeno da se [illegible] eksperimenti i etnološka proučavanja vrše u [illegible] republike.

Ako se jedan etnolog u FNRJ, u konkretnom slučaju M. Filipović, zalaže za intenzivnija etnološka proučavanja u svojoj zemlji i za njihovo jače iskorišćavanje u rešavanju krupnijih i [illegible] problema, a ne samo za skupljanje »survivala« radi poznavanja stanja u prošlosti, iz toga se nikako ne mogu izvoditi zaključci kakve izvodi drug Š. Kulišić, na osnovi toga što se rezultati etnoloških proučavanja koriste i u kolonijalnoj upravi.

5.

Razmatranjem mojih izraza »savremena etnologija« i »prava nauka«, koje je na svoj način doveo u vezu, Kulišić je došao i do daljih naizgled osobitih zaključaka, pošto je našao »ključ« za razumevanje mog teoriskog stava: naime, da se Filipović čak »nedvosmisleno ograničava na sadašnjost i isključivo na sadašnjost«, da je Filipoviću »sad i danas glavno kidati sa prošlošću, tj. **metafizički negirati dijalektiku razvitka«** itd. (str. 300). Da je tako što tvrdio ma ko drugi, ko ne poznaje moj rad, mogao bih to razumeti. Ali, to govori Š. Kulišić koji vrlo dobro poznaje moj rad i koji zna da to ne stoji, kao što mu je vrlo dobro poznat i smisao mojih reči u članku na koji se on osvrće. Da ostavim po strani razmatranja o tome na šta sve Kulišića potseća moj metodološki stav. Govorio sam o stanju dosadašnjih etnoloških proučavanja na tlu Bosne i Hercegovine i o potrebi daljih proučavanja. Isticao sam da su u tom radu kod nas uglavnom »sabirani predmeti i opisi kao takvi«. To je činjenica koja se ne može poreći. Kod nas uopšte, a osobito u Bosni i Hercegovini, i stručnjaci i nestručnjaci su skupljali etnološku građu: predmete za muzejske zbirke i opise rečima. Pri tome se išlo za tim da se prvenstveno prikupe odnosno opišu što stariji predmeti i običaji ili verovanja kao i egzotični, zanimljivi i lepi. Proučavanja te građe — ma kojim metodom i u ma kom cilju — bilo je, zaista, veoma malo. Sakupljati takvu građu i samo sa ciljem da se skupi kao starina (što ima i negativnog vaspitnog dejstva kod naroda) je antikvarska etnologija, ukoliko se za takav rad uopšte može reći da je etnologija ili etnografija. Radio sam i ja lično ponekad na takav način, pa se ni ubuduće neću ustručavati da publikujem i obične neobrađenu građu. Samo što smatram da i takvo prikupljanje građe mogu da vrše jedino lica sa stručnom spremom a ne da se taj posao ostavlja amaterima. Sakupljanje građe, pak, ne sme da bude cilj sam sebi niti je samo to posao naučnog radnika. Građu treba **proučavati** i skupljanje građe obaviti sistematski i podrediti potrebama rešavanja problema. Iz takvih reči i iz takvog stava ne mogu se izvoditi zaključci kakve izvodi Š. Kulišić. A on zna takođe dobro da sam se ja bavio ne samo proučavanjem »sadašnjosti« nego da sam uvek pojave posmatrao u istoriskom aspektu, jer sam se najviše bavio etničkom istorijom pojedinih krajeva. Nije antikvarska etnografija ako se neko bavi stvarnim proučavanjem arhaičnih elemenata, pa i »sirvivala«. Takav se rad svugde [illegible]. Moj odnos prema takvoj vrsti rada, u kojoj Kulišić kao da želi da se specijalizuje, poznat je i njemu vrlo dobro i iz moje veoma povoljne kritike na njegovu raspravu »Porijeklo i značenje božićnog obrednog hljeba u Južnih Slovena« (1953).[16])

S tim u vezi nekoliko reči o **sirvivalima**. Pojam sirvivale (survivals a ne survivales) uveo je u etnologiju E. B. Tajlor, jedan od prvih etnologa i predstavnika evolucionizma u etnologiji. Taj pojam je uveden u vreme kada se etnologija nije ni bavila razvijenim ili naprednim narodima, narodima sa kapitalističkom privredom i klasnim društvom, i sirvivali su smatrani samo kao ostaci starijih stanja koji se susreću u idejama, veštinama i običajima razvijenih naroda.[17]) Pojam sirvivala postao je veoma popularan, pa ga je, nešto prevnačena, prihvatio i F. Engels (»društveni fosili«). Međutim, i etnologija se razvijala, i to u više pravaca. Jedan pravac je bio u smislu širenja kruga naroda koji su predmet njena proučavanja. Prvobitno su proučavani samo tzv. primitivni, zaostali, narodi, koji su smatrani u svakom pogledu različitim od tzv. kulturnih naroda. Postepeno se došlo, osobito u periodu posle Prvog svetskog rata, da se iz etnologije ne isključuju ni narodi visokih kultura u Evropi, Aziji i Americi, što je bilo donekle i posledica krupnih promena izvršenih u toku i posle Prvog svetskog rata. Retki su naučnici koji bi se držali pomenutog starijeg shvatanja da se etnologija ograničava na zaostale narode. Ukoliko se pojedini naučnici zalažu za davanje prvenstva proučavanju zaostalih etničkih grupa, to je iz naročitih razloga: što je kod njih lakše vršiti proučavanje naroda s obzirom na to da su odnosi jednostavniji, a za etnološko proučavanje naroda brojno većih i sa složenim društvenim i kulturnim životom potrebne su i složenije metode i saradnja većeg broja nauka koje se bave proučavanjem pojedinih grana narodnog života (arheologija, razne grane istorije, sociologija i dr.). To je i takva je prava etnologija: nauka koja se bavi svim narodima na Svetu, koja ih ne deli na više i niže

---

16) Kritika objavljena u Zborniku Matice srpske, Serija društvenih nauka, 5 (Novi Sad 1953) [illegible]

17) [illegible] pri ruci E. B. Tylor-ovu Primitive Culture I (1871), pa sam se poslužio njegovim [illegible] delom Anthropology I (The Thinker's Library, 14, Watts & Co., London 1930) 11—33. [illegible] dela [illegible] je [illegible]

razvitka etnologije itd. ne daje, i u tom smislu da je proučavanje etničkih i kulturnih pojava produbljivano i postajalo sve zahtevnije, pa se vremenom došlo i do pogleda drukčijih nego u ranije vreme. Tako i u pogledu sirvivala. Doduše, u tom pogledu nema saglasnosti. Ali ako nema saglasnosti u pogledu termina i ocene uloge »sirvivala«, saglasnost vlada bar u pogledu sadržine. Kultura jedne etničke grupe sastoji se od bezbrojnih e l e m e n a t a, koji se redovno grupišu u komplekse. Ti elementi su heterogeni po svom poreklu i starosti: ima ih autohtonih, a ima ih i alohtonih; ima ih skorašnjih a ima ih veoma starih. Ne može se poreći da u kulturi ili etničkim osobinama jednog naroda ima i pozajmica (a traganje za pozajmicama nije uopšte »omiljeni metod funkcionalne škole«, kako tvrdi S. Kulišić, pozivajući se na M. Kosvena), naprimer pušenje duvana, upotreba krompira, kukuruza, automobila, radija itd. S druge strane, drugu Kulišiću je vrlo dobro poznato da sam se ja u svom dosadašnjem i sadašnjem radu i suviše bavio baš takvim elementima koji pretstavljaju ostatke iz davne prošlosti (»Ženska keramika kod balkanskih naroda«, »Magijsko razbijanje sudova«, »Trački konjanik« i dr.), ali je on smatrao umesnim da pređe preko toga, jer mu je tako bilo potrebno. No operišem terminom »sirvival« na osnovi svog dugogodišnjeg iskustva: video sam i vidim elemente koji su živi sastavni delovi narodnog života i kulture i koji postoje i kada, sa našeg ili racionalističkog gledišta, nemaju smisla ili opravdanja. Ali, za onoga koji ih se drži i služi njima, bilo da se radi o predmetu, ustanovi, običaju ili nekoj ideji, to su živi elementi.

A u mom članku u »Pregledu« ne samo da je često i dovoljno istican istoriski aspekat etnoloških proučavanja, nego sam baš govorio i o »crtama« koje vuku poreklo iz davne starine i, »upotrebom podesnih metoda, mogu doprineti boljem poznavanju starih Južnih Slovena...« (str. 314). Da li Kulišić to nije video ili nije razumeo ili nije hteo da vidi i razume?

Još nešto. Neki elemenat, koji je nesumnjivo nastao u davno doba, koji je, dakle, »sirvival«, nikako ne mora da bude dokaz da je on i nastao kod naroda ili grupe kod koje je konstatovan: on u toj grupi može sasvim lepo da bude kulturna pozajmica. S druge strane, može neki elemenat da izgleda kao sirvival, pa da to ipak nije. Takav je, naprimer, slučaj sa zgradicom »tronj« u okolini Skoplja, koja je sojenica, ali nije nikakav potomak preistoriskih sojenica, kojih je pouzdano bilo u nedalekoj Peoniji, nego tekovina koja se razvila tek u novo doba, i to sasvim samostalno (kao što sam utvrdio u jednoj raspravi koja je u štampi). Drugim rečima: treba biti vrlo oprezan u analizi i tumačenju »sirvivala« a ne konstatovati »sirvival« i odmah izvoditi dalekosežne zaključke. (Opširnije u odeljku 8).

8.

Naglasio sam, pa to sada ponavljam i podvlačim: »neophodno je važno ne samo da se izvrše što obimnija proučavanja, nego da se istovremeno izvrše ili vrše proučavanja ili posmatranja na više odabranih tačaka, jer se samo na osnovi sinhronične građe i posmatranja mogu izvršiti odgovarajuća poređenja i izvoditi besprekorni zaključci«. Možda nisam bio dovoljno jasan ili sam bio jednostran, ali to nikako nije davalo za pravo drugu Kulišiću da traži neku ideološku vezu tih reči sa stavom nekih američkih funkcionalista i da onda tvrdi čak zaključak kao da sam ja protivan istraživanju unutrašnje veze u različitim oblicima razvitka, pa prema tome i protivnik Marksova učenja (str. 300—301)! Odmah da napomenem: kao što sam već pokazao, nikada ja nisam bio protiv proučavanja istoriskog razvitka etnoloških pojava (i tako sam radio manje više u svim svojim spisima koji pretenduju na karakter naučnog rada), niti protivan istraživanjima unutrašnje veze između različitih oblika razvitka. Na stvar treba gledati jednostavnije. U našim etnografskim zbornicima i časopisima (Glasnik Zemaljskog muzeja, Bosanska vila i dr.) objavljena je obilata građa. Kad se pogledaju te knjige i godišta, izgleda da je urađeno mnogo. I jest po količini, ali ipak nedovoljno. Nedovoljno, jer ta građa ne pokriva ravnomerno prostor i jer nije ni istovremena, a da u ovaj mah ne govorim o njenim drugim nedostacima. Evo dva karakteristična primera. Kad je pokrenuta Enciklopedija Jugoslavije, sarajevska redakcija nije mogla, 1953, naći nikoga ko bi mogao da napiše članak o narodnim nošnjama u Bosni. Ne znam da li je nuđeno S. Kulišiću, koji je za to veoma pozvan (etnolog, više godina direktor Zemaljskog muzeja u Sarajevu). Traženo je i od mene, ali se nisam mogao toga da prihvatim. Razlozi su vrlo jednostavni: materijal o tome kojim se raspolaže takav je da se ne može dati realan prikaz ni doskorašnjih ni savremenih narodnih nošnja u Bosni i Hercegovini. To što je rečeno za nošnju, važi i za sve druge grane narodnog života. Jer ima prostranih oblasti, kao i u drugim našim zemljama, o čijem narodnom životu ne znamo baš ništa ili gotovo ništa (napr., gotovo čitava severna Bosna, donja Hercegovina, polje Skoplje, itd.). Cvijićeva antropogeografska škola dala je mnogo u oblasti proučavanja naselja, tipova kuće, seoske privrede, porekla stanovništva, ali se taj rad razvukao već na šest decenija i na osnovi te građe teško je govoriti o oblicima kuće, kad je neka monografija objavljena 1902, a monografija o susednom kraju 1955, a stanje u raznim predelima ne može se porediti niti se može praviti kakva sinteza na osnovi tako disparatne građe. Rđavo stanje u tom pogledu je jedan od razloga da se osnivaju posebne ustanove koje vrše sistematska sinhrona proučavanja ili prikupljanje građe na

odabranim tačkama u državi FNRJ (tehnika, ekonomija seoskog domaćinstva).

Zalažem se za »kritičko ispitivanje sa naročitim obzirom na hronologiju podataka, geografsko rasprostranjenje pojave, običaja ili verovanja, njegovu ulogu i funkcionalni odnos«, što mi drug Kulišić sve teško zamera (str. 302), valjda zbog onog prideva »funkcionalni«. To su osnovni principi ne samo etnologije nego svake nauke uopšte, i mislim da to nije potrebno objašnjavati niti dokazivati. Bez obzira na to koja je škola uvela te principe, kod utvrđivanja pojedinih elemenata — bilo da se radi o predmetu materijalne kulture, koji će doći u muzej, bilo da se radi o promatranju i beleženju običaja, verovanja, narodnih umotvorina itd. — ta građa može da ima pravu vrednost i da se naučno koristi bez zamerke, samo ako se tačno utvrde sve okolnosti pod kojima se javlja taj elemenat. Nije nimalo redak slučaj da neki elemenat izgleda arhaičan i autohton, a on je skorašnji i stranog porekla, kao na pr. razni haljeci u narodnoj nošnji u okolini Skoplja ili Sarajeva.

Već sam pomenuo gledište sovjetskih etnografa, koje je izneo prof. Tolstov. Navešću samo jednu karakteristiku skupljačkog i izlagačkog rada u našim etnografskim muzejima: »Etnografski predmeti posmatrani su izolovani, izdvojeni iz života, izvan društveno-ekonomskog i kulturnog razvitka određenog naroda. Umjesto da istoriski prikazuju etnički i kulturni razvitak naroda, stvaralaca kulture, oni su se, šematski i formalistički izdvojeni, konačno pojavljivali u muzejskim vitrinama kao posebne kolekcije raspoređene geografski ili prosto kao kategorije predmeta ...[18]) Te misli nikog drugog nego samog Š. Kulišića ne razlikuju se u suštini od mojih misli, iskazanih samo drugim rečima i primenjenim na šire područje rada.

U jednoj svojoj raspravi, objavljenoj takođe 1953, Kulišić je izneo svoje poglede na proučavanje običaja kod nas, pa je tu izneo misli koje se u suštini ne razlikuju od mojih koje sada prikazuje kao nazadne. On govori kako »naša narodna kultura razvijala se u dodiru sa kulturom raznih naroda s kojima su naši narodi u svom istoriskom razvitku imali bližih veza i jačih međusobnih uticaja, etničkih i kulturnih. Ali formalističko upoređivanje sa pojedinim stranim kulturnim elementima ne može nam do kraja objasniti porijeklo, razvitak i društvenu ulogu ovih običaja. Svako objašnjavanje porijekla i značenja ovih naših običaja isključivo na osnovi formalne analize pojedinih elemenata bez veze s istoriskim uslovima u kojima su se ovi običaji razvili i bez analize njihove uloge koju su imali u određenom periodu društvenog razvitka — može dati ograničena i nesigurna rješenja a lako može odvesti i na krivi put.«[19]) Kulišić, dakle, govori o cilju, a ja sam govorio o funkciji!

7.

Kulišić je tvrdio da funkcionalna škola kroz primenjenu etnologiju ide za tim da proučavanjima posluži kolonijalnoj upravi da bi se sprečio dalji društveni razvitak zaostalih naroda i otežalo nacionalno buđenje porobljenih naroda i da bi se to zaostalo društvo sa što manje potresa povezalo sa kapitalističkim društvom (str. 298). Zatim da sam ja pristalica te nazadne škole. A onda da je meni, pošto sam se zalagao za što intenzivnije proučavanje savremenog narodnog života, kao što sam već jednom naveo njegove reči, »sada i danas glavno kidati sa prošlošću, tj. metafizički negirati dijalektiku razvitka«. Priznajem da ne mogu da shvatim: 1) da proučavanje pojava u narodnom životu u sadašnjosti nužno znači biti protiv proučavanja istoriskog razvitka i prošlosti (što treba da bude uglavnom kabinetski a ne terenski rad), i 2) da sam ja funkcionalist, pošto sam za kidanje sa prošlošću, a funkcionalisti su za konzerviranje prošlosti!

Kulišić kao da je hteo da kaže da ja negiram istoriski razvitak i uslovljenost sadašnjeg stanja prošlošću. Ako je to mislio, onda to nije rečeno iz neobaveštenosti nego iz nedobronamernosti. Da je tako, dokaz je moj dosadašnji rad, koji je njemu dobro poznat i čijim se rezultatima prilično koristio. U izvesnom smislu, kao etnolog, i u tome se dosta razlikujem od nekih svojih drugova, uvek sam bio pa sam i danas za kidanje sa prošlošću, za oslobađanje svog naroda od svih oblika ekonomske i kulturne zaostalosti, pa makar usled toga propala i koja činjenica od interesa za poznavanje starijih stanja.

Korisno je baviti se proučavanjem pojedinih elemenata radi poznavanja prošlosti, ali ja nalazim da je korisnije baviti se promatranjem i proučavanjem sadašnjeg života u narodu, a samo takvo proučavanje obuhvata i »survivale«, na kojima toliko insistira Kulišić. Etnologija ili etnografija i nije ništa drugo nego nauka o sadašnjim, živim, narodima ili etničkim grupama i kulturama. A pošto su te kulture (narodne, etničke osobine) rezultat dugačkih i složenih procesa, etnolog ili etnograf, sem ukoliko jednostavno ne prikazuje sadašnje stanje života neke grupe ili sadašnje oblike i rasprostranjenje nekog elementa ili kompleksa (što su sve veoma ozbiljni i korisni naučni poslovi), mora da se posluži i sredstvima i metodima istorije, kao što treba da se koristi i pomoću drugih disciplina.

Ne vidim nikakva razloga zašto se ne bi naša etnologija bavila i proučavanjem savremenih pojava i procesa u životu naših naroda. Kao da te pojave nisu od interesa za etnološku nauku i da njihovo proučavanje

18) Š. Kulišić: Idejna i teoriska osnova u razvitku našeg etnografskog muzeja. Zbornik Etnografskog muzeja u Beogradu 1901—1951 (Beograd 1953) 38.

19) Š. Kulišić: Porijeklo i značenje badnjeg obrednog hljeba u Južnih Slovena. Glasnik Zemaljskog muzeja, N. S. VIII (Sarajevo 1953) 91.

se može da bude od koristi za nauku i praktični život. Naprimer, prodiranje novčane privrede u našu tzv. patrijarhalnu sredinu, koje nije svuda došlo u isto vreme, nije išlo istim tempom i istim putem i koje je svuda izazvalo tako krupne promene baš u svim granama i oblicima narodnog života počevši od privrede i tehnologije pa do pesme i priče. Po svom značaju i posledicama to je bila revolucija. Ona se nije bila ni završila, a došla je druga, socijalistička, sa još snažnijim uticajima i značajnijim posledicama.

Kulišić je prećutao da sam ja u članku govorio o potrebi i koristi naučnog fiksiranja onih elemenata koji su kod nas sada u naglom iščezavanju i da sam govorio kako bi se u početku moglo dati prvenstvo promatranju pojava primitivnosti i zaostalosti, i to iz dva razloga: da se prikupi što obimnija građa kao dokumentacija o našoj kulturnoj i etničkoj prošlosti i da se što pre, što lakše i što uspešnije ukloni to teško nasleđe (tj. zaostalost) iz prošlosti... (str. 213—214).

U SSSR, u najnovije vreme, njihovi etnografi posvećuju mnogo pažnje izučavanju novih oblika kulture i uslova života koji se stvaraju kod raznih naroda u sovjetskoj zemlji u vezi sa socijalističkim oblicima ekonomije. A radi izučavanja istorije i s a v r e m e n e kulture naroda priređuju se velike ekspedicije da skupljaju potrebnu građu.[30]) Već tridesetih godina počelo je u SSSR, u vezi sa kolektivizacijom sela, etnografsko proučavanje kolhoza i kod njih su se već stvorili pojam i posebna grana etnografije »kolhozna etnografija«. Nedavno, 1954, objavljena je, pod redakcijom N. A. Kisjakova, veća monografija pod naslovom: »Kultura i bit tadžikskogo kolhoznogo krestjanstva«. Isto tako, u SSSR se radi veoma intenzivno na proučavanju savremenog stvaralaštva u oblasti narodne usmene književnosti (folklora): ne da se beleže samo stari tekstovi, nego se vrše promatranja i proučavanja pod kojim uslovima i na koji način se stvaraju »folklorni« proizvodi i kakva im je uloga u društvu.

8.

Kulišić se osvrnuo i na neke moje radove, tražeći u njima dokaze o mom nazadnjaštvu u nauci. Naročito se služio mojim člančićem »Avunkulat« u Enciklopediji Jugoslavije i člankom »Levirat i sororat kod Srba, Hrvata i Arbanasa« (tako glasi naslov, a ne kako ga navodi Kulišić na str. 299). Opet su moje misli povezane sa tuđim (uzetim iz druge ruke), sa kojima nemaju ničega zajedničkog. Moji su greši što za elemente iz kompleksa avunkulata nisam kazao da su ostaci ili tragovi i da, kao svuda u svetu, »nesumnjivo potiču iz epohe prelaza iz matrijarhata u patrijarhat« (str. 299), a za levirat i sororat da su to tragovi grupnog braka (str. 299), pa je to onda propraćeno shodnim komentarima. Ja se nisam bavio poreklom avunkulata kao ni pitanjem porekla levirata i sororata uopšte i nije mi stoga bilo potrebno da izlažem razna shvatanja o poreklu tih ustanova uopšte. Naročito ne kod avunkulata, o kom sam napisao samo 62 retka. A čitaoci su, radi daljih obaveštenja, upućeni na literaturu u kojoj će naći dva suprotna gledišta o tome. (To je učinjeno tako prema štampanom uputstvu za saradnike Enciklopedije, a ne onako kako se domišlja Kulišić). Nije mnogo važno da li se radi o ostacima avunkulata, kako hoće Kulišić, ili o vidovima avunkulata, kako sam ja napisao. Glavno je da Kulišić tvrdi da može da se radi samo o ostacima avunkulata, »jer su Južni Sloveni u svom društvenom razvitku davno prošli fazu prelaza iz matrijarhata u patrijarhat« (str. 299). To je, zaista, na prvi pogled, lepo rečeno. A ja ostajem, ipak, pri svojoj rezervisanoj konstataciji da »zasada još ne znamo kakvog su porekla i iz kog vremena k o d n a s (podvučeno ovom prilikom) pojave avunkulata«. Jer, Južni Sloveni nisu nikada ni bili u »fazi prelaza matrijarhata u patrijarhat«. Od slovenskih doseljaka na Balkan i u Podunavlje i od starosedelaca koje su tu zatekli nastali su, počevši od 6 veka, današnji južnoslovenski narodi. Oni su došli na Balkan i ušli u istoriju sa društvenim uređenjem koje se sada naziva »vojna demokratija«, a porodica im je bila patrijarhalna. Takva je porodica bila i kod starih Slovena na jednoj a Tračana i Ilira na drugoj strani. Prema tome, nije dovoljno, po mom mišljenju, samo reći da su vidovi avunkulata kod nas iz doba matrijarhata, a uopšte se ne može reći da su iz doba kad su Južni Sloveni prelazili iz matrijarhata u patrijarhat. Pitanje je da li su nam ti elementi došli ili se održali od predindoevropskih balkanskih starosedelaca ili od nekog naroda koji je učestvovao u etnogoniji Praslovena. Već je to složeno pitanje, u čije se proučavanje ne može ulaziti u članku ograničenom na nekoliko desetina redaka. A moj je utisak da su na održavanje (ako ne i na postanak) nekih vidova avunkulata uticali i islam i feudalizam, što sam ipak napomenuo u tom članku. Najkarakterističnije je, međutim, da je Kulišić iz stava u kom iznosim sadašnje stanje proučavanja avunkulata kod nas uzeo samo prvu rečenicu. Međutim, ja sam u tom stavu sasvim sažeto izneo svoje pomenute misli i naglasio da »ako se pretpostavi i d a l j a s t a r i n a t i h p o j a v a (tj. dalje od najstarijih Južnih Slovena i balkanskih starosedelaca), mora se računati i s novijim uticajima i promenama...« Kulišiću je dobro poznato da se proučavanjem avunkulata kod nas bavi jedna saradnica Etnografskog instituta SAN.

Slično je i sa leviratom i sororatom. Utoliko više što sam u članku o tome pokazao kako su se i levirat i sororat pojavili kod Srba u jugoistočnom Banatu u vreme koje se dalo tačno utvrditi, tj. posle 1884, kada su se pojavili i učestali i neki drugi oblici preferencijalnog braka.[31]) Kulišić je prešao preko toga. Grupni brak je genijalna hipote-

[30]) L. Potekhin and M. Levin: pom. rad [illegible]

[31]) Mil. S. Filipović: Levirat i sororat kod Srba, Hrvata i Arbanasa. Rad Vojvođanskih muzeja III (Novi Sad 1954) 144—148.